

Petzold	1	Jacobi: Woldemar	96	II
Sidney: Apologie for Poetry	1	Solger: Sophokles	97	III
James: Pragmatismus	2	Schiller: Aesthetische Erziehung	97	
Wallenstein	2	S Franck: Paradoxa(I-XXXII)	104	IV
Stuart Maria	8	Eckehart Bd II	112	V
Braut von Messina	9	" " I	123	
Don Carlos	11	Baalschem	125	
Fiesko	15	Weigel Vom Ort der Welt	127	
Diltey	16	Rabbi Nachmann	130	
Nathan	18	Summa Theologia	131	
Schiller	20			
Lessing	21			
Tragikomedia	22(56)			
Philotas	23			
Mercier	24			
Gotz	27			
Gothe	28			
Lenz (Keckeis)	33			
Tragedia és drama	34etc)			
Goethe-Schiller Briefe	40	- I		
Kleist	50			
(Braut von Messina és Alarcos)	53			
Z Werner	57			
Simmel Soziologie	57			
Grillparzer Lessing	58			
Grabbe	63			
A historiai élmény	65			
Immermann	67			
Ludwig	69			
Schücking	74			
Dryden	77			
Johnson	79			
F Schlegel Briefe an A.W.Sch	80			
Simmel: Kant	87			
Lucinde	88			
Vertraute Briefe Monologe	93	II		

ad (1)

Diltey sic!

Gotz sic!
Gothe sic!

Primitiv animismus: Nur die Anschauung von Körpern hatte man und so dachte man sich die Seele durchaus körperlich (Petzold: Das Weltproblem 5.)

Tragédia fogalma Erzsébet alatt : „all theyr Playes be neither right Tragedies, nor right Comedies: mingling Kings and Clownes by head and shoulders, to play a part in maiesticall matters, with neither decencie nor discretion... the whole tract of Comedy, shoulde be full of delight as the Tragedy shoulde be still maintained in a well raised admiration (Sidney Apologie for Poetrie 1595 Arbers reprint 65.1) L. Gorboducról mint egyetlen valamennyire mintaszerű tragédiáról. u o 63

A két kérdés közül a „Was“-ra mindig előbb felelnek mint a „Warum“-ra (Petzold 13) Talán a - sok tekintetben mai renaissance van mivelünk e tekintetben ilyen viszonyban, hogy t.i. mi kérdezzük az ő „miért“-jüket.

Die Erkenntnistheorie im Kantischen Sinne beruht schliesslich auf der unrichtigen Meinung, als wären die seelischen Erlebnisse Resultaten seelischer Komponenten. Es gibt aber gar keine psychologische Synthese. Die Zusammensetzung liegt vielmehr ganz

Joseph Petzoldt (!): Das Weltproblem von positivistischen Standpunkte aus
Teubner, Leipzig, 1906.

kimaradt az idézetből: mingling Kings and Clownes, not because the matter
so carrieth is, but thrust in the Clowne by head...

An Apologie for Poetrie... At London, Printed for Henry Olney, and are
to be sold at his shop in Paules Shurch-yard, at the signe of the George,
neere to Cheap-gate. Anno 1595.

Gorboduc 1560-as évek elején keletkezett tragédia. Szerzője ismeretlen.

innerhalb der biologischen Vorgänge, von denen die psychologische abhängen. Seelische Komponenten erhalten wir erst durch Analyse, sie sind also lediglich abstracter Natur (Petzold 135-6)

Az ideologia problema „In dem Reiche der Wahrheitsprozesse tauchen Tatsachen unabhängig von einander auf und bestimmen vorläufig unsere Überzeugungen. Aber diese Überzeugungen bestimmen unser Handeln und sowie sie das tun, bringen sie neue Tatsachen zum Vorschein, die wiederum unsere Überzeugungen entsprechend umgestalten (James Pragmatismus 142)

Polgári dráma és tényleges élet

Und jetzt an des Jahrhunderts ernstem Ende,
 Wo selbst die Wirklichkeit zu Dichtung wird,
 Wo wir den Kampf gewaltiger Naturen
 Um ein bedeutend Ziel vor Augen sehn
 Und um der Menschheit grosse Gegenstände
 Um Herrschaft und um Freiheit wird gerungen,
 Jetzt darf die Kunst auf ihre Schattenbühne

William James: Der Pragmatismus. Übersetzt von W. Jerusalem.
Leipzig, Klinkhardt, 1908.

zur Dichtung

 ihrer Schattenbühne

Auch höhern Flug versuchen, ja sie muss,

Soll nicht des Lebens Bühne sie beschämen (Prolog

zu Wallenstein Hesse IV-4-5) Talán régi és új élet monumentalitása között az a különbség, hogy most erősebben az egész, a mindennek mindennel való összefüggése a nagy és bármely dolog vagy ezek csak mint ennek egy része (tehát csak Ibseni technikával drámailag kifejezhető része), míg régen az összefüggés nem volt ilyen általános - gazdasági rend; a naturálgazdaság izoláló volta : pl. éhínség lehet egy vidéken míg a szomszédban dúsz a termés stb; pénzrendszer világot összekötő volta - és (részben persze más okokból is) az egyes megtörténéseknek magukban véve, nagyobb emberi és természeti[☒] erejük volt.

Mindebből következik, hogy a mai élet - ugy ahogyan van, nem stilus postulatuma és symbolikus mindig (tudatosan: egy érzésforma (Herodes) vagy egy situatio (Florian Geyer) megérzékitésére alkalmasabbnak látszik az, mint ez.) A régi drámairásnál nagyobb részt a forrást adó novellák stb determinálták a helyet, a cselek-

[☒]Ugyanez Goetheről (L.19)

ad 3 (4)

Schillers sämtliche Werke in zwölf Bänden.

Leipzig, Max Hesse's Verlag, é.n. /1899/

vést látszólag változatlanul lehetett átvenni az életből (Essex). -
 Tehát ez a historiás dráma csak annyiban symbolikus amennyiben minden dráma az; a modern - azt lehetne mondani -
 duplán az (Hozzájárul persze az embernek milieuban érzése is)
 Ez egy szükségszerű fejlődés, de viszont az a nagy hátránya van meg, hogy a hős (szó szerint veendő) igazán hős volta nem igen jöhet ki. Az érzésvilága, sőt a konfliktusai is modern polgáriak
 Tehát nem heroikus; a hőstetteket - ez nemcsak színpad-
 technika - csak a színpad mögött viszik véghez; a színpadon modern sensitív, legtöbbször gyenge emberek, összetörtek, tele tragediákkal, a nagy historiás háttér, a szó kell, hogy megadja nekik a szükséges nagyvonaluságot, minden igyekezet mellett csak dekorativsággá válik (felhozni amit Grillparzerről mondott azt hiszem Hebbel - seine Mänschen fangen wie Löwen an und endigen wie Lämmer) Igy pl. Egmont, Wallenstein, Holofernes, Herodes, Florian Geyer. Grabbenál ez megvan (Napoleon) azon az áron, hogy nincs más Prinz von Homburg, Agnes Bernauerin, Demetrius (Hebbel) ebből

e szempontból elolvasandó! Ezzel ellentétben: V. Henrik, III.

Richard, Mercutio, Tybalt, Coriolanus stb +

Max úgy beszél Wallenstein visszavonulásáról (Piccolomini III.5. Hesse IV.79) mint egy modern bankigazgató a nyugdíjaztatásáról ép így Tertzky grófnő arról, hogy Max és Thekla egy pár legyen (u.o. III.8.u.o. 83)

Thekla azt mondja ugyan (III.5.80~~1~~ l) Trau' niemand hier als mir stb de a következő jelenetben mégis mindent elárul a grófnőnek

+Tökéletes megoldások tulajdonképpen csak ott vannak, ahol a hősnék magának is teher a hősiesség, a geggyverláarma stb (Ein Brüderzwist im Hause Habsburg; Gyges und~~er~~ sein Ring)

Az új dráma: Octavio: Es ist nicht immer~~n~~ möglich

Im Leben sich so kinderrein zu halten

Wie's uns die Stimme lehrt im Innersten (V.1~~2~~ - 102)

A Shakespeare időben - mert új volt és mert naivak voltak az emberek, az élet rossz volta tönkretette őket (Othello), ezeket a gyengébb, reflektáltabb embereket főleg bepiszkolja - de ez elég arra, hogy tönkre is menjenek (Hebbel - erős példa: Hohe Liebe)

Valójában nem a III. felv. 5., hanem 4. jelenete. A Lukács által használt kiadásban ugyanezen az oldalon kezdődik az 5. jelenet és a felzet már ezt jelzi. Innen ered a tévedés.

A Grillparzer-mű pontos címe: Ein Bruderzwist in Habsburg.

Hohe Liebe: Johannes Raff drámája.

A stilusdissonantia Schillerben: a tendentia: helyzettragedia (levelek Goethehez): tehát morállal nem szigorú kapcsolat, egy bizonyos fokú relativitás, amit mi az Antigoneból kiérzünk (noha ott minden egyes a maga morálját abszolútnak érzi). De itt van a darab minden személye által, (ami a dráma formájánál fogva azt jelenti: az universum lényegében gyökerező) elfogadott morál és ez ellen kényszerül Wallenstein pl. cselekedni. Shakespearenél ez nem dissonantia, mert ők characterükénél fogva cselekesznek ellene és ez - nem nagyon theoretikus végig gondolás mellett nem teszi groteskké az universumot (az extrem Calvinistáknál - praedestinatio - már igen. Calvinismus polgári vallás n.b) itt azonban, ahol a viszonyok (tehát a világtörvény, tehát isten stb) okozza, itt igen - ha t.i. van abszolút moral. Egy viszonyokból kinövő drámában csak egyenrangú moralok állhatnak egymással szemben (Goethe már így érzett: Götz (öntudatlanul persze még) Clavigo, Egmont Tasso és főleg: Wahlverwandschaften) l Wallensteinra

Az universum lényegében gyökerező: 1. eredetileg: az universum lényege által elfogadott (ez később áthuzva); 2. a gyökerező szó helyett a kéziratban gyökerő vagy gyökező - ezt értelemszerűen javítottam.

nézve: Und mag ich handeln, wie ich will, ich werde
 Ein Landesverräter ihnen sein und bleiben,
Und kehr ich noch so ehrlich auch zurück
Zu meiner Pflicht, es wird mir nichts mehr helfen

(Wallensteins Tod I.3. 117 1 - ez talán ugyanaz a tragédia
 téma mint a Beaumarchais csóddrámájában)

és: Blieb in der Brust mir nicht der Wille frei,
 Und sah ich nicht den guten Weg zur Seite,
 Der mir die Rückkehr offen stets bewahrte? (u.o.I.4118)

Eszközmotivum Bahnlos liegt's hinter mir und eine Mauer
 Aus meinen eignen Werken baut sich auf
 Die mir die Umkehr türmend hemmt! (u.o)

és Max   Denn wenn die Kugel los ist aus dem Lauf,
                   Ist sie kein totes Werkzeug mehr, sie lebt (uoIII21-173 1)

Wallenstein mint a sich selbst zermalmender Individualis-
mus tragediája Gordon: Denn um sich greift der Mensch, nicht darf man ihn
 Der eignen Mässigung vertraun. Ihn hält
 In Schranken nur das deutliche Gesetz
 Und der Gebräuche tiefgetretne Spur stb (IV.2 - 178 1)

Landserräter az eredetiben

A csóddrÁma: A két barát

Schiller és a sorstragedia (?) Maria nagy megaláztatása I felv
 Paulet által arra a napra esik, amikor ő Darnleyt meg-
 ölette I.4.-V.11) 1. e végzetes hitnek nagy szerepét a Wallenstein-
 ben is (pl. Octavioval, Butlerrel szemben)

Maria és Darnley viszonyában ugyanaz az ingadozás, mint a
 Wallensteinben A x theoretikus postulatum az volna: bűnös
 (és a bűn roppantul, mélyen discussion felül absolut valami)
 bűnhődjék! Erősebben mert sokkal theoretikusabban mint
 Shakespeare. De viszont ő annyira viszonyokból látja deter-
 minálnak az embereket, hogy mindenütt ezer enyhítő
 körülményt talál a számukra; annyi motivumot, a mi őket
 bűnös tettekre kényszerítette, hogy a bűnösség egészen illuso-
 riussá válik. De itt megint új stilusdissonantia van: vagy
 az elgondolásban bűnös meglátásban már nem bűnös, meg-
 csinálásban martyr lesz és - a nagy szinpadtechnikus
 Schillernél - ennek az a következménye, hogy az ő elpusztu-
 lásának lyrai meghatóságát fokozhassa, le kell fokoz-
 ni, intrikussá alacsonyítani a „Gegenspielert”. Persze

Butler: sic, valójában Buttler.

az elgondolásban szó helyett eredetileg theoretikusan állt. Ezt Lukács áthuzta.

ez se consequens; itt is megpróbálja ezt motiválni, mint épen annyira szükségszerűt, de ez rendszeren csak kezdetben és csak intellectualisan van így. Később mint a protagonistánál a meghatottság, úgy ennél a gyűlölet erőteljesen rajta és elmosza ezt a mélységet (pl Erzsébet hypocritaságának rajzában annyira túloz, hogy még ostobának is tünteti fel őt:

Ich glaubte mich am Ziel schon
 Zu sehn und bin nicht weiter als am Anfang
 Ich wollte die Gesetze handeln lassen
 Die eigne Hand vom Blute rein behalten
 Es muss vollzogen werden Mortimer!

Hogyan képzelhető el, hogy Erzsébet ne tudja, hogy neki kell majd az ítéletet végrehajtania?)

Schiller tisztán látta a modern élet nem sinnlich voltát (l. ugyanitt 2-5) Braut von Messina előszava: Der Palast der Könige ist geschlossen, die Gerichte haben sich von den Thoren

ad 9 (10)

Ziel: helyesen Ziele

Ennek a jegyzetfüzetnek ~~az~~ oldalszámai.

der Städte in das innere der Häuser zurückgezogen, die Schrift hat das lebendige Wort verdrängt, das Volk selbst, die sinnlich lebendige Masse, ist, wo sie nicht als rohe Gewalt wirkt, zum Staat, folglich zu einem abgezogenen Begriff geworden, die Götter sind in die Brust des Menschen zurückgekehrt. Der Dichter muss die Paläste wieder aufthun, er muss die Götter wieder aufstellen, er muss alles Unmittelbare, das durch die künstliche Einrichtung des wirklichen Lebens aufgehoben ist, wieder herstellen... (VI.7) Ugyanezekből az elvekből választja Anzengruber a paraszt milieut (II jegyzet 13 l) Schiller aestheta volta a váltások pl (1 fenn) csak lelki tények megérzékítésére voltak valók ... Ich habe die christliche Religion und die griechische Götterlehre vermischt angewendet, ja selbst an den maurischen Aberglauben erinnert...

halte ich es für ein Recht der Poesie, die verschiedenen Religionen als ein kollektives Ganze für die Einbildungskraft zu behandeln, in welchem alles, was einen eignen Character

mileut: a kéziratban mileut, ez nyilvánvaló
tollhiba.

trägt, eine eigne Empfindungsweise ausdrückt, seine Stelle findet (VI.16.)

Braut von Messina

Chor: Es ist kein Zufall und blindes Los,
 Dass die Brüder sich wütend selbst zerstören;
 Dem verflucht ward der Mutter Schoss,
 Sie sollte den Hass und den Streit gebären (I.8 - VI 35)

Posa Schiller szerint is az ideolog, a ki nem lát sem embereket sem dolgot, mindenütt közbetolakszik az ideal. Ihm ist nichts wichtiger, als diesen hoffnungslosen Zustand, in welchem die thätigen Kräfte

Sei-
 nes Freundes versinken, auf das schnellste zu endigen, sollte es auch ein kleines Wagestück kosten... Hat sie (a királyra) dazu geholfen, seinem Freunde diesen heilsamen Schwung zu geben, so bedarf er ihrer nicht mehr, und er kann gewiss sein, dass sie durch ihre eigene Wirkung terstört werden wird. Also selbst dieses Hinderniss, dass sich seiner gros-

sen
 Angelegenheit entgegen warf, wird jetzt in ein Werkzeug zu jenem wichtigeren Zwecke umgeschaffen... Noch sichtbarer zeigt sich diese Unterordnung der Freundschaft unter das wichtigere Interesse bei

ad 11 (12)

Hinderniss, dass sic!

der Zusammenkunft im Kloster... Solange Karl in der Nähe der Königin bleibt, ist er für die Angelegenheit Flanderns verloren. Seine Gegenwart in der Niederlanden kann dort den Dingen eine ganz andere Wendung geben; er steht also keinen Augenblick an, ihn auf die gewaltsamste Art dahin zu bringen... Wo ist bei ihm das Interesse für den Prinzen, nicht dem höchsten Interesse für die Menschheit untergeordnet? (Briefe über Don Carlos III-X 209-211) Ez lehetett volna Schiller legnagyobb drámája - ő talán érezte is ezt - itt egyrészt már nem a fiatalkor durva subjectivismusa uralkodik rajta, másrészt mégsem csak aetheta (pld thema választásban) mint később (l. Wallenstein, a hol direkt elkerüli az őt esetleg subjective is érdekelhetőt) A téma itt: leszámolás a 18-ik század emberével, a Girondistával, a világot megváltóval, a Wetherrel, Verrinával, Karl Moorral, a fiatal Schillerrel magával. Ezekben a sorokban ez tehoretikusan fel van vetve. Schiller azonban nem gondolta végig még elméletileg sem, nemhogy megakarta, vagy megbirta volna írni csakugyan. Látszik már a továbbiakból: Hohes, wirkendes Wohlwollen gegen das Ganze

eredetiben: für den Prinzen nicht... (vessző nélkül)

Verrina A genovai Fiesco összeesküvése című dráma alakja.

schliesst keineswegs die zärtliche Teilnahme an den Freuden
 und Leiden eines einzelnen Wesens aus. Dass er das Menschengeschlecht mehr liebt als Karl, thut seiner Freundschaft, für ihn keinen Eintrag (u.o.IV - X 211) A nélkül, hogy maga is észrevénne, egészen Hebbeli és Obseni módon rajzolja a Carlos és Posa viszonyát. „Da es Karlos ist, der dieses Ideal von Menschenglück Wirklich machen soll, so trägt er es auf ihn über, so fasst er zuletzt beides einem Gefühl unzertrennlich zusammen (u o. 212) persze rögtön utána tompítja megint - Posa mindenkivel csak játszik; a király-lyak is, a királynővel is, Carlosszal is; itt mélyen érintkezik pld Herodessel és Kandaulesszel, Solnesszel, Borkmannal sőt a Schnitzler alakjaival is. De ő nála még 1) ethikai jogosultsága van a játéknak (a mi már Hebbelnél megszűnik) 2) ő benne nem válik még egészen tudatossá. Schiller sokat tisztán látott ebből (a barátságról) Noch kennt er keinen andern und kürzern Weg sein Ideal von Freiheit und Menschenglück wirklich zu machen als der ihm in Karlos geöffnet wird(u.o.V-X 214)A királlyal való beszélgetés után: An Karlos wird jetzt nicht mehr gedacht Was für ein langer Um-

weg, erst auf diesem zu warten! Der König bietet ihm eine weit nähere und schnellere Befriedigung dar. Warum das Glück der Menschheit bis auf seinen Erben verschieben?(u o.VI - X 216) Mások is látják a Herodesszerút benne: Viele nämlich haben ihm vorgeworfen, dass er, der von der Freiheit so hohe Begriffe hegt und sie unaufhörlich im Munde führt, sich doch selbst einer despotischen Willkür über seinen Freund anmasse (u o XI° -226 1) Motivatio: dass der uneigennützigste, reinste und edelste Mensch aus enthusiasastischer Anhänglichkeit an seine Vorstellung von Tugend und hervorzubringendem Glück sehr oft ausgesetzt is ebenso willkürlich mit den Individuen zu schalten, als nur immer der selbstsüchtigste Despot... Wahre Grösse des Gemüths führt oft nicht weniger zur Verletzungen fremder Freiheit, als der Egoismus und die Herrschsucht, weil sie um der Handlung, nicht um des einzelnen Subjekts willen handelt (u o. 228 1) Ez egészen a Hebbel hősök logikája (de még) éretlenül, még jó lelkiismerettel (a forradalom előtt vagyunk még!) - a következőkben ki van fejtve minden moralis mozgalom ilyen des-

potikus volta.

Schiller aestheta felfogása a tragédiáról. Elmond egy beszélgetést utopisztikus regényekről: Was bei einem ernsthaften Gespräch blosses Spielwerk war, dürfte sich, wie mir vorkam, bei einem solchen Spielwerk als die Tragödie ist, zu der Würde des Ernstes und der Wahrheit erheben lassen (Briefe über D.K. VIII - X 221 1)

Históriai érzék Hogy igyekszik Schiller Posa lehetséges voltát korából levezetni (X 202-3) Shakespeare ilyesmire még csak nem is gondolt volna

Posa tragédiája is tulajdonképen eszköz tragedia

A hogy Verrina lánya elbukását felfogja (I.12) az egész = Posa féle dogmatikus és vak, világboldogító idealismus. Csakhogy itt még annyira a fiatal Schiller világnézete, hogy nem is válhatik problematikussá.

A fiatal Schiller problémája: a szabadságra vágyó nagy individuum tirannizmusa (Karl Moor, Fiesko, Posa)

Feltűnő, hogy milyen ingatagnak érzi a fiatal Schiller a társadal-

mat, az államot Mohr: Gelt, Fiesko? Wir zwei wollen Genua zusammenschmeissen, dass man die Gesetze mit dem Besen aufkehren kann (III 4 - II 162) és Karl Moor ...da steh ich am Abgrund eines entsetzlichen Lebens und erfahre nun mit Zähneklappern und Heulen, dass zwei Menschen, wie ich den ganzen Bau der sittlichen Welt zu Grund richten wurden (V 2 - II 111) Carlosban és Wallensteinban már erősebb a tényleg fennálló - roppant jellemző ezért Schillerre, hogy Karl Moornak ez rettentő élménye, borzasztó gondolat ez neki - Tudatossá ez persze megint csak Hebbelben válik, aki azonban itt is - mint majdnem mindenkor, csak kiépítője Schillernek Benne válva tudatosakká, programokká a Schiller intuitív meglátásai, melyek még igen sokszor a véleményeivel élénk ellentétben állnak.

Dilthey az új drámáról Az új életérzés: Das Bewusstsein der Macht des Denkens ist in ihnen eins mit dem seiner Gebundenheit an die Natur der Dinge (ERlebnis und Dichtung 46) Das Tragische liegt hier... in der gänzlichen Heterogenität des moralischen Affectes

zu der Umgebenden Welt und in der so entstehenden Unmöglichkeit für das sittliche Heldenthum sich ihr gegenüber zu behaupten (u o. 51/ Die Aufgabe wie sie Fréron, Marmontel, Diderot hiermit dem Drama stellten, hat erst Lessing in seiner Minna vollständig gelöst. Die Personen und ihre Beziehungen wurzeln hier in einem Gesellschaftszustande, in dessen soziale Gliederung und in seinen sachlichen Beziehungen (u.o. 54). A hogy Minnát a hétéves háboru tartja össze (uo) ugy Emiliában: Aus der Natur dieser Staatsform folgt alles in dieser politischen

Tragödie: die Verkettung der Handlung und die innere Form der Charaktere; die Beziehungen der Personen zueinander (uo. 61) Die Struktur der Tragödie ist bedingt durch den Gesichtspunkt unter welchen die Aufklärung die sie umgebende Gesellschaft auffasste... Das Tragische liegt in der hilflosigkeit dieser rechtlosen Untertanen gegenüber der Selbstherrschaft

[(62-63)

Die Personen sind der Handlung untergeordnet (63) Odoardo és Appiani: In dieser engen und schlimmen Welt, in der sie existieren sollen, sind sie zur Passivität verurtheilt. Sie haben das Handeln verlernt. Sie zögern sie ungeschickt und handeln vorschnell. Sie sind das, was dies Milieu aus vornehmen Seelen machen musste (64)

ad 17 (18)

Umgebenden: sic

in dessen soziale: sic (sozialer helyett)

A Beziehungen szó olvasási hiba: az eredetiben Notwendigkeiten áll.

hilf: sic

Modernélet és költészet Goethe spricht einmal im Gespräch mit Eckermann aus, wie er verglichen mit einem Walter Scott in bezug auf den Stoff des Lebens selber im Nachteil gewesen sei; er habe im Wilhelm Meister zu Landedelleuten und Schauspielern greifen müssen, eine lebendige Bewegung in der Roman zu bringen; überhaupt je mehr er mit der Natur dichterischer Arbeit sich betrachtend beschäftigte, desto schmerzlicher empfand er, unter wie schweren Bedingungen er gearbeitet habe (Dilthey 191) és pl Manzoni-ról szólván ...ist ihm die katholische Religion vorteilhaft, aus der viele Verhältnisse poetischer Art hervorgehen, die er als Protestant nicht gehabt haben würde (Gespräche mit Eckermann Hesse 210 1) L. Schiller ugyanerről: Wallenstein (L. jegyzet 3) Braut von Messina (u.a.9-11)

Nathan világnézete Kein Mensch muss müssen (I felv.3.jel)

Lessing nagyon helyesen érezte a tragikus érzések lényegét Pld a Mitleid-ről (Richard-ról irván, hogy a királynéval, Erzsébettel, a hercegekkel ezt éreztük) ja. Aber was ist es für eine fremde, herbe Empfindung, die sich in mein Mitleid für diese Personen mischt? die da macht dass ich

Johann Peter Eckermann: Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren
seines Lebens. Leipzig, Max Hesse, é.n.

A jegyzet-utalás e jegyzetfüzetre
vonatkozik.

mir dieses Mitleid ersparen zu können wünsche? Das wünsche ich mir bei dem tragischen Mitleid doch sonst nicht; ich verweile gern dabei, und danke dem Dichter für eine süsse Qual. (Hamburgische Dramaturgie 79 Stück Ausgabe Göschen 1869 VI 357 l.)

Éles polemia Corneille ellen: nem bűnös nem lehet tragédia hőse: Der Gedanke ist an und für sich grässlich, dass es Menschen geben kann, die ohne all ihr Verschulden unglücklich sind. Die Helden hätten diesen grässlichen Gedanken so weit von sich zu entfernen gesucht als möglich; und wir wollten ihn nähren? wir wollten uns an Schauspielen vergnügen, die ihn bestätigen? wir? die Religion und Vernunft überzeugt haben sollte, dass er eben so Unrichtig wie gotteslästerlich ist? (U.o 82

[Stück 372~~2~~ 1)

De praxisban (Emilia Galotti, Philotas) bűntelen emberek kerülnek tragédiába. Ez megszűnik később a bűn relativvá válása által. De már

[Goethe és

Schiller igyekeznek a bűnt minimumra reducálni (1 Schiller Wallenstein-

[ról:

Das eigentliche Schicksal thut noch zu wenig und der eigene Fehler des Helden noch zu viel zu seinem Unglück. levél Goethéhez 1796. Nov 28.

[Reclam

I 329) Lessing drámai formulája valószínűleg az, a mit Dilthey mond (ez a jegyzet 16-17)

wünschte

die ihre helyett

Schiller és a Wallenstein thema Beinahe möchte ich sagen das Sujet interessiert mich gar nicht und ich habe noch nie eine solche Kälte für meinen Gegenstand mit einer solchen Wärme für die Arbeit in mir vereinigt. Den Hauptcharakter so wie die meisten Nebencharaktere tractiere ich wirklich bis jetzt mit der reinen Liebe des Künstlers; bloss für den nächsten nach dem Hauptcharakter, den jungen Piccolomini bin ich durch meine Zuneigung interessiert (fenti levél I. 329) De Max egészében a Posa féle theoretikus ember, aki emberéleteket, boldogságokat, hábergekét áldoz fel azért, hogy keresztülvigye a maga theoretikus postulatumait az élettel szemben, vagy legalább megőrizzen ennek illusioját önmagával. Fokozott mértékben áll róla az, amit a királynő mond Posának (IV. felv. 21. jel)

Sie stürzten sich in diese That, die Sie
 Erhaben nennen. Leugnen Sie nur nicht.
 Ich kenne Sie, Sie haben längst danach
 Gedurstet - Mögen tausend Herzen brechen,
 Was kümmert Sie's wenn sich ihr Stolz nur weidet
 O jetzt - jetzt lern' ich Sie verstehn! Sie haben
 Nur um Bewunderung gebuhlt.

ad 20 (21)

stürzten

Igy látja Luigit anyja

Well, you shall go. Yet seems this patriotism

The easiest virtue for a selfish man

To acquire: he loves himself - and next the world -

If he must love beyond, - but nought between:

As a short sighted man sees nought midway

His body and the sun above (Pippa Passes 3. jel. I. 213 17)

Lessing tragikum magyarázatát csak socialisan kell értelmezni

és megkapja az ember az én osztályelméletemet. Azt kérdezi

hogyan ki érezhet Mitleidet? Denn weder der, den das Unglück

so tief herabgedrückt habe, dass er weiter nichts für sich zu

fürchten sähe, noch der, welcher sich so vollkommen glücklich

glaube, dass er gar nicht begreife woher ihm ein Unglück zustossen

könne, weder der Verzweifelte noch der Übermütige pflege

mit andern Mitleid zu haben. (Hamburgische Dramaturgie

75 Stück)

Lessing Hamletről. Shakespeare (betrachtete die Erscheinung eines

Verstorbenen) als eine ganz natürliche Begebenheit (uo 12 Stück

Rousseau a comédie ellen: Molière... macht uns über den Misanthropen lachen und doch ist der Misanthrop der ehrliche Mann des Stücks; Molière beweiset sich also als einen Feind der Tugend, in dem er den Tugendhaften verächtlich macht (idézve H. Dram 28. Stück)

Tragikomödie heisst die Vorstellung einer wichtigen Handlung unter vornehmen Personen, die einen vergnügten Ausgang hang. Plautus braucht zwar das Wort tragico-comoedia: aber er braucht es bloss im Scherze; und gar nicht um eine besondere Gattung damit zu bezeichnen. Auch hat es ihm in diesem Verstande kein Mensch abgeborgt, bis es in dem sechszenten Jahrhunderte dem spanischen und italienischen Dichtern einfiel, gewisse von ihren dramatischen Missgeburten so zu nennen (H Dram 55 Stück) Igy használták az angol renaissanceban is - de már a hanyatlás kezdetén: the Jacobean themselves employed this dubious term to denote a romantic drama involving serious passion, yet ending happily (Schelling: Elizabethan Drama II 182)

Intimség Diderot (kifogásolja a francia drámák túl pompás nyelvét) hätte noch einen Grund hinzufügen können, warum wir uns

ad 22 (23)

sechszehnten sic

Felix Emanuel Schelling: The Elisabethan Drama 1558-1642 I-II.
Houghton Mifflin Co., Boston and New York 1908..

den Ausdruck der alten Tragödien nicht durchgängig zum Muster nehmen dürfen. Alle Personen sprechen und unterhalten sich da auf einem freien und öffentlichen Platze, in Gegenwart einer neugierigen Menge Volks. Sie müssen also fast immer mit Zurückhaltung und Rücksicht auf ihre Würde sprechen; sie können sich ihrer Gedanken und Empfindungen nicht in den ersten den besten Worten entladen; sie müssen sie abmessen und wählen. Aber wir Neuern, die wir den Chor abgeschafft, die wir unsere Personen grösstenteils zwischen ihren vier Wänden lassen...stb.(H.Dram. 57 St)

Philotas-ban megvan már (egy kicsit Tellheimben is) a Posak és Maxox kegyetlensége és önteltségük is: (in dem er sich selbst betrachtet) Ha! es muss ein trefflicher, ein grosser Anblick seyn: ein Jüngling gestreckt auf den Boden, das Schwert in der Brust (VI. jelenet) l. ez a jegyzet 20-21 l. Aridäus mondja neki: Welch eine schreckliche Zukunft enthüllt sich mir! Du wirst dein Volk mit Lorbeern und mit Elend überhäufen. Du wirst mehr Siege als glückliche Unterthanen zählen. - Wohl mir dass meine Tage in die deinigen nicht reichen werden (VII jel) Töredékek-

ad 23 (24)

A 57. St. tévedés: valójában 59.!

ben hasonló alakok: Kleonnisban (ez persze inkább Odoardo Galotti egy őse, de keményebb és - úgy látszik - doctinairebb) Aristodem, ein messenischer Virginius, der seine Tochter grausig genug den Leib aufschneiden liess, um ihre Jungfräulichkeit jedem Zweifel zu entziehen." És megvan itt **ás** az ellensúlyozás: Sein König ruft empört:

Was weiss Aristodem

Von jenen zärtern, bessern, menschlichern

Empfindungen? der sanften Macht des Bluts?

Dem süssen Recht der Sympathie? er? er?

Der kalte Mörder seiner Tochter? (Schmidt: Lessing I 344-5)

Mercier Az erény megszereshető "car la vertu s'apprend et même avec quelqu' effort (Du Théâtre:7) Az ember természete jó (234)

Tragédia és Comedia ellen qui on souvent induit en erreur les poëtes, en les forçant, pour ainsi dire, de donner chacun de leur côté dans les extrêmes et à n'employer que des couleurs tranchantes, tandis que c'étoit des couleurs

[fondues

et mêlengées, que devoit résulter la verité des personnages (17) Egyesíteni

[kell

tehát a kettőt

Költészet hatásában nagy bizalom ...il ne faudroit qu'une tragédie bien

Erich Schmidt: Lessing. Geschichte seines Lebens und seine Schriften I-II.

Berlin, Weidmann, 1899².

Du Théâtre ou Nouvel Essai sur l'Art Dramatique. Amsterdam, E. van

Harrevelt, 1773.

faite, bien prononcée pour changer la mauvaise constitution d'un Royaume

[23)

Corneillenél kifogásolja: Il composa au milieu de quelques orages, mais

[il ne paroît

pas avoir eu la moindre influence sur les affaires politiques (25-26)

[Racineban

még politikai érzék sincs: la tragédie, qui sembloit devoir influencer sur

[quelques

parties du gouvernement, n'est pour nous qu'un tableau tracé de fanta-

sie (27)

Kritika a tragediáról La tragédie devint un pur roman (29) La tragédie

devint une sorte de farce sérieuse (30) - Királyok szereplése. Je ne

[discon-

viens donc pas que la tragédie ainsi traitée n'ait un éclat imposant.

Mais je cherche son utilité (34)

Il n'y a pas plus de quinze ans qu'on s'est souvenu du costume jusqu'

[alors ouver-

tement violé (43) A könyv 1773-ban jelent meg.

Történet ellen (46-47)

Molière a rendu la fripponnerie agréable et rejuissante (87) Dandin

Je ne connois pas de piece plus dangereuse. Un honnête homme, sensible au deshonneur de sa maison, devient l'objet de la risée publique... il a voulu humilier la bourgeoisie, l'ordre sans contredit le plus respectable de

[l'Etat

(88)

Drame Dans la Comédie le caractere principal décide l'action. Ici c'est tout le contraire, l'action jaillit du jeu des caracteres (106)

Egység Miután elvetette a tér és időegységet, fontosnak mondja "l'unité d'intérêt" (147)

Un Drame... ne pourroit même paroître parfait qu'en parlant éloquentement à la multitude (200) Szinpadról kell megitélni (293)

Mercier bourgeois volta C'est jours mêmes, où l'on donne entrée à la plus vile populace, laquelle est fort au dessous de ce que j'appelle le peuple (202 l.) Hasonló az Indogenben B jegyzet 47 Ez a "peuple" persze mindennek bírása. Le peuple dira-t-on, n'entend rien à certains poèmes?

Költői igazságszolgáltatás ellen Le poète auroit tort, s'il vouloit toujours faire entendre que l'innocence est reconnue et couronné (247)

ok főleg: qu'il présenteroit le théâtre du monde tout différent de ce qu'il est (u.o.) Ez persze nála csak annyit jelent, hogy jó embernek is történhetik baja; nem tragédiát

Az Aristoteles hires definitiója Ou cette phrase est une absurdité ou elle s'explique ainsi: il ne faut guérir que des passions vici-

Je repondrai hardiment, que ces poèmes sont defectueux (211)

ad 26 (27)

Valójában: ces jours

A B jegyzet a II. heidelbergi jegyzetfüzetre utal.

couronnée

enses (269)

Le caractere de Phedre est tragique, mais il n'est pas bon morale-ment... Cette piece... est de celles qui affoiblissent pour le crime l'horreur que l'on en avoit avant de les voir et de les entendre (285)

Voltaire (Racine mellett) Il est plus nerveux, plus intéressant, plus tragique, et il a au-dessus de ses prédécesseurs cette morale touchante, ces principes de vertu et d'humanité, qui attendrissent et parlent à toutes les ames (290)

Publikum

Már Mercier is azt mondja: Au lieu de donner votre Drame aux comédiens, livrez le au public. N'y a-t-il que le théâtre de la capitale? (337) Párizsi közönség divatból kormányzottsága és impressionismusa (338-340)

Színházak Il nous faudroit une salle de spectacle qui ne fût pas construite uniquement pour la commodité des riches, et où le bon bourgeois, le marchand l'artisan, pussent amener leur famille à un prix modéré (347)

Götz (első kidolgozás) a nép kiszípolozottsága: Bauer: Aber wie's ietzt unsre gnädigen Herrn anfangen, uns bis auf den letzten Blutstropfen auszukeltern. (I fel - X.131) Másodikból ez kimaradt

Hangulat. Elmaradottság Elisabeth: Denke nur selbstwelche Figur

Goethes Sämtliche Werke. Jubiläums-Ausgabe in 40 Bänden. Hrsg. von Eduard von Hellen. Stuttgart und Berlin, Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger.

eredetiben: gnädige

würde Karl dereinst als Ritter spielen

Marie: Eine recht edle, erhabene Rolle

Elisabeth: Vielleicht in Hundert Jahren, wenn das Menschengeschlecht recht tief heruntergekommen seyn wird (II felv. - X 174)

Parasztlázadás Hiányzik megint, ami az első kidolgozásban benn volt (V felv-227-230) az előző szenvedések. Götz azt mondja amikor hall róla: "Da leiden von meinen guten Herrn und Freunden gewiss unschuldig mit (IV felv. - 103)

Goethe emberei Weislingen, Clavigo, Fernando, Tasso, Eduard puhák és tönkremennek a situatiokon. Tulajdonképpen (Weislingen, Clavigo) ugyanarról van szó itt mint Schillernél (Moor, Fiesko Posa, Max) arról t.i. hogy mi és mennyi joga van egy embernek egy másik életével De Goethe minden eszmének, minden abstractumnak a jelentőségét csak az emberre vonatkoztatva éreztetve fontosnak (míg Schiller az embert az eszmére vonatkoztatva) és ezért a konfliktust - in abstracto - mint problémát tisztábban látta mint Schiller (Clavigo és Posa), de viszont Schillernél mert kevésbé concilians, dogmatikusabb, keményebb, a konflik-

tus, az összeecsapás, a helyzetek kiélezettségére erősebb, drámaibb De a végső intellectualis tisztázottság; nem jöhet itt létre, mert a helyzetek vigasztalanul tragikus voltát, az ember relatív bűnösségét, eltakarja előle az ideákban való hit

Lucie apjáról: Fernando: Und Sie scheinen so gleichgültig dabei?

Lucie: Wie könnt ich anders? Er hat mir wenig zu liebe getan, und ob ich's ihm gleich verzeihe, dass er uns verlassen hat - denn was geht dem Menschen über seine Freiheit? - so möchte ich doch nicht meine Mutter sein die vor Kummer stirbt (Stella I felv - XI 154

Fontos: hogy L. megérti, hogy az apja elhagyta az anyját és az, hogy nem Szereti.

Férfi és nő viszonya - Ich bedauere den Mann, der sich an ein Mädchen hängt ...Ich seh' ihn als einen Gefangenen an. Sie sagen ja auch immer er sei so.

Er wird aus seiner Welt in die unsere herübergezogen~~en~~, mit der er im Grunde nicht gemein hat. Er betrügt sich eine Zeitlang, und weh uns, wenn ihm die Augen aufgehn! (Madame Sommer Stella III felv. XI 173)

Goethe és az intim dráma Goethe ösztönszerű, nagy érzéki művészete megérezte vele azt, ami az ő témáiban csak belül történő (épen a specifikusan modern) és mindenféle eszközzel azon van, hogy mégis

nichts

Zeit_lang

éles és erős situációkban is látható actiókban hozza ki őket. Ezért hozza (II felv) Clavigot a Marie temetésére és - a téma találás drámai genialitása ez, - hozza bele Beaumarchaist a Clavigo Marie és karrier dilemmájába (a theoretikus konfliktushoz nem kellene). Ezért hozza össze a legnagyobb valószínűtlenségek árán Caeciliet, Stellát és Fernan-

[dotz

és kombinálja - szintén roppant valószínűtlenül a találkozásait. De még így sem kerülheti el, hogy Stella és Fernand döntő lelki megtörténései ne monologusokban játszódjanak le. Később - ebben biztosan sok resignatio van - egy ehhez lényegében végtelenül hasonló témát (Hebbel szerint a "Wahlverwandschaften" "mit Recht dramatisch genant) novellaformában oldja meg. Mert itt lehet, - persze itt is sok a hátrány - a magányosan megtörténő tragédiákat csakugyan magányosságban játszani le.

Goethe nagyon érzi a szükségét a kort beállítani (Götzben Luther, Egmontban Macchiavelli) de a történetet még ő is félig-meddig személytől személyhez menő kapcsolatokban látja. Ennek az új beállításnak küzdelmei sok stilusdissonantat okoznak. Kleist már megteszi (Guiskard, Hermanschlacht, Homburg) a lépést az új dráma felé Pld.

Egmontban Margaretha és Macchiavelli előre látnak egy történelmi
szükségyszerűséget (246-247 l. II. felv.) de a népnél (uo) még a hangulatot
részt azt teszi, hogy Fülöp király gőgös és fennhéjázó (239 l) míg
Egmont személyes tulajdonságokért népszerű

Végzethit Egmont: Es glaubt der Mensch sein Leben zu leiten, sich
selbst zu führen und sein Innerstes wird unwiderstehlich nach sei-
nem Schicksal gezogen (V fel. - 333 l)

Király Ein Vorsatz, mitgeteilt, ist nicht mehr dein

Der Zufall spielt mit deinem Willen schon

... Ja mit dem besten Willen leisten wir

So weunig, weil uns tausend Willen kreuzen

O wäre mir zu meinen reinen Wünschen

Auch volle Kraft auf kurze Zeit gegeben (Natürliche Tochter

I fel. 5 jel. - XII 242

A király is a Goethe tragikus embere: a jó ember, a ki nincs azon a
helyen, a hová kell (Götz, Egmont) a hol a legnagyobb bajok származnak
épen a jóságából. Eugenie Des Königs Milde sollte Milde zeugen

Herzog Des Königs Milde zeugt Verwegenheit

ad 31 (32)

valószínűleg: az teszi s az azt tollhiba.

Eugenie Wie edel hat ihn die Natur gebildet

Herzog Doch auf zu hohen Platz hinaufgestellt

Eugenie Und ihn mit soviel Tugend ausgestattet

Herzog Zur Häuslichkeit, zum Regimente nicht (I.6 - XII 243)

Élet Herzog Wie schal und abgeschmackt ist solch ein Leben,

Wenn alles Regen, alles Treiben stets

Zu neuem Regen, neuem Treiben führt

Und kein geliebter Zweck euch endlich lohnt (III.4-XII 292)

Orestes érzése: A tiszta ember, a kit bemocskol az élet. Götz és Egmont
passive mennek tönkre az élet rosszaságán, őt az élet rossznak len-
ni kényszeríti:

Mich haben sie zum Schlächtes auserkoren,

Zum Mörder meiner doch verehrten Mutter

Und eine Schandtät schändlich rächend, mich

Durch ihren Wink zugrund gerichtet (II.1.-XII 31)

Mig Aischylosnál azt mondja: Wilamowitz (II kötet 279 l) a chorus kérdésére:

Zum Muttermord geraten hat der Sehergott?

Q: Er that es und bis heute hab' ichs nicht bereut

soviel: sic.

Iphigenie auf Tauris

A helyes verehrt helyett előzőleg, majd áthuzva verliebt áll.

Griechische Tragödien. Übersetzt von Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf.
II. köt. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1900.

Mindent megértés Clavigo; Stella Caecilia; Iphigenia-Thoas

Herczegnő érzi a Rubek-problémát (1. Clavigo, Stella, Weislingen)

Ihr wagt es, für die Ewigkeit zu handeln,
 Wenn wir ein einzig nah beschränktes Gut
 Auf dieser Erde noch besitzen möchten
 Und wünschen, dass es uns beständig bliebe
 Wir sind von keinem Männerherzen sicher,

Das noch so warm sich einmal uns ergab (Tasso II.1. - XII 131.)

Antonio "Müssiggänger"-nek mondja Tassot (III.4. -XII 168)

Antonio elmondja Tassoról (III.4.-XII 172) hogy csak magának él, hogy csak játszik mindennel, hogy minden csak része az ő hangulatainak. Ugyanezt mondja de több szeretettel Leonora Sanavitale (I 1-XII 99) Ilyenek a többi

[Goethe
 emberek is csak nála egészen befelé fordult ez és csak passive érződik meg az életén, míg azoknál cselekedetekben nyilvánul (Itt Antonio átlátja a Tasso barátságának igazi értékét.

In einem Augenblicke forderst du,

Was wohlbedächtig nur die Zeit gewährt (II.3-XII 139) Így állnak Ibsennél pl Solness és Rubek (ő ugyan átmenet) és Allmers, Borkmannhoz vagy

Lukács számozása itt ugrik egyet

Rubek Ibsen Ha mi holtak feltámadunk című drámájának hőse.

valójában: Sanvitale

Allmers a Kis Eyolf című Ibsen-dráma szereplője.

Gregers Werlehez (N.b. G.W. mint Marquis Posa. És jellemző a moralis ideák nagy erejére, hogy a - nagy, kivüle fekvő czélért - fanatikus individualistában, a ki tehát hisz még értékekben, nem merül fel a kérdés: szabad-e neki mások életébe belenyulni, mások életeit feláldozni. A késői Ibsen ugy áll ebben a tekintetben a Vadkacsa költőjéhez, mint Goethe a mindig moralista Schillerhez)

Lenz Wir aber hassen solche Handlungen, von den wir die Ursache nicht einsehen, und nemen keinen Theil daran (Anmerkungen übers Theater Werke II.211)

Aristoteles cselekmény egysége sem egy ember körül csoportosított cselekmény (ez valószínűleg a symbolikus actio ösztönszerű megismeréséből fakadt) Lenz Was können wir dafür, dass wir an abgerissenen Handlungen kein Vergnügen mehr finden, sondern alt genug worden sind ein Ganzes zu wünschen? Dass wir den Menschen sehen wollen...? (uo.214-215) Ennek a felfogásnak - mely minden drámaiság tagadását involválja - csak az lehet a magyarázata, hogy Lenz nem látta lehetőnek az egész életet az egész embert egy actioban kifejezni, talán épen a modern élet episodikus, intim, percnyi jelenetekből álló, viszonyok eltolódásából létrejött volta

ad 35 (35)

A 35-ös szám 33-asnak is olvasható, de a szöveg az egyértelműen 34-es lapszám-olvasatu lap után következik. A következő oldal(ak) viszont hiányzik (hiányoznak), mert a füzetben található következő oldal nem ennek a folytatása. (A következő lap lapszáma le van tépve.)

eredetiben: von denen

Gesammelte Schriften von J.M.R. Lenz I-III.

Hrsg. von Ludwig Tieck. Berlin, G. Reimer, 1828.

schen, moralischen und politischen Einrichtung sich fast immer verfehlen muss (Lenz an Frau von La Roche idézve Keckeis 13)

+Goethe (1 34-35 old) Das tragischen Dichters Aufgabe und Tun ist nichts anders, als ein psychisch-sittliches Phänomen, in einem fasslichen Experiment dargestellt, in der Vergangenheit nachzuweisen (Jubiläums Ausgabe XXXVIII 286.)

Shakespeare und der Sturm und Drang Suchte man nicht im Bewusstsein neuer Erkenntnis schon seit Jahrhunderten nach einem Vorbild, das als Ideen möglichst geformt habe, und fand man sie nur in Shakespeare? ... Die theoretische Frühromantik hat den Briten so angesehen, wie er war. Der produktive Sturm und Drang, wie er ihn brauchte (Keckeis 41)

Lenz tragikuma Er ist ein milder Richter... Diese Menschen... die sich mit kurzem Blick und unklarem Wollen aneinander vorbei schicken und sich meist gegenseitig zu Falle bringen. Sie werden entschuldigt (v.ö.

Theorie

ljegyzet 35 1 (G_Werle, mint a legtöbbs drámairónál). Nicht sie sondern eben diese unwürdigen Verhältnisse trifft alle Schuld. Die Menschen dieser Kreise können nicht anders, sind gefesselt, und was schlimmer

A jobboldali lapszél le van tépve, így nincs számozás.

Az előző, hiányzó oldalról átjövő szöveg teljesen így hangzik: Die grösste Unvollkommenheit auf unserer Welt ist, dass Liebe und Liebe sich so oft verfehlt und nach unserer physischen...

Gustav Keckeis: Dramaturgische Probleme im Sturm und Drang. Untersuchungen zur neueren Sprach- und Literatur-Geschichte. Hrsg. Oskar F. Walzel ~~iii~~ 11. Heft. Bern, A. Francke, 1907.

ist, sie wissen nicht anders. (Keckeis 53)

ad dráma 34 l a hármas egységnek talán az a nagy aesthetikai értéke, hogy egy esemény megcsinálására kényszeríti a drámairót; ez a nagy előnye egy olyan drámairónak mint pl Alfieri, ez teszi olyan végtelenül nagyvá a Sophocles Oedipusát, ezért törekszik rá Ibsen is, Hebbel és Kleist is sokszor. Minden modern dráma egy katastrophára van építve mint a görög (még a Wallensteint is felvonása is - Shakespearehez képest - egy felvonás) csak a hely és idő egység ezt erősebben hozza ki. Mert amire most (Hebbel, Ibsen, Hauptmann) felhasználják: a minden egység kihozására, az nem volt régen soha tendentia. Shakespeare-nél gyakori a többes katastrophá (Julius Caesar, Winter's Tale) kortársainál még inkább. Mellesleg: Sh. fölénye kortársai fölött: a compositio tökéletesebb volta, a causalis kapcsolás szigorúsága volt ~~amixszentakken~~ mikor kezd érvényesülni? a mi szemünkben; meg kellene vizsgálni nem más polgári kor-e, mikor ő megint felkezd tűnni és elhomályosítani kortársait. Még Dryden is azt írja pl. Their (Beaumont and Fletchers) plays are now the most pleasant and frequent entertainments of the stage, two of theirs being acted through the year for one of Shakespeare's or

ad 37 (37)

Ez a kérdés a ; után van beszúrva.

felkezd: sic.

Jonson's (Idézve Loe Strachey előszó a Mermaid Series kiadásához I.X Itt

[Pepys

naplóját ellenkező bizonyítására hozza fel!) Bizonyos, hogy az ő kora ezt az ő legfőbb fölényét egyáltalában nem ismerte föl és ez csak sokkal később kezdett el hatni

Tragikus vétség (l. jegyzet 35,36) Der Held allein ist der Schlüssel zu seinen Schicksalen (Lenz Werke II 228)

Tragikus hatás Lenznél staunen (Keckeis 116) Ez tulajdonképpen egy végtelenül elavult megállapítás, a renaissance tragikumfogalma. l Sidney (jegyzet l l. Corneille l jegyzet 42-43 l.) És a praxis itt is mint a legtöbb helyen ellentmondásban van theóriájával - a régi drámánál ez nincs így. Persze az individualizmus, amiből ez a követelmény származik más, mint a régi volt, problematikusabb és később (Kleist Hebbel) összeolvad a milieulátással, a szükségszerűség alatt való meghajlással, az új sorstragediával. Ő nála minden még csak embrionistikusan, nyíltan ki nem fejezve van meg; még tudatra sem ébredt az antinomia, nemhogy művészetben feloldódhatott volna. - Persze már ő is a tragédia lényegét egy ilyen bámulatra méltó nagy egyénnek "Kerl"-nek a társadalom elleni küzdelmében látja

Beaumont and Fletcher. I-II. Edited with an Introduction and Notes by J. St. Loe Strachey. The Best Plays of old Dramatists. The Mermaid Series. London. T. Fisher Unwin, 1893.

staunen kis s-el.

(Keckeis 117) Két típus 1) a társadalom győz "physisch", "aber den Sieg seiner Ideen doch nicht verhindern können" 2) azért is elbukhatik "weil sie selbst zu stark in jenen Banden steckt, die sie sprengen will" De akkor: "neigt sich die Tragödie dem Bereich der Komödie zu (u.o. 128)

Minden Lenz darabban vannak direkte didaktikus jelenetek

Igy Hofmeister II.1 és az utolsó szavak Soldaten III.10 Gräfin - Marie V 5 Obrist

Lenz karakterei "er giebt seine politischen Charactere frei wie Gott die Menschen. Nur sind sie oft zu frei, zu wenig in Einklang mit der Idee der kleinen Welt, in welcher sie sich bewegen (Hebbel Tagebuch I 1471.)

Relativismus Julius a fejedelemség ellen.

-
-
-
-
-

az (u.o. 128) alatt kihuzva: wo zwar wie

Friedrich Hebbel Sämtliche Werke. Historisch kritische Ausgabe besorgt von Richard Maria Werner. 2. Abteilung. Tagebücher I-IV. Berlin, Behrs Verlag, é.n. [1903] Az idézet az I. köt. 315. oldalán található.

Julius von Tarent Johann Anton Leisewitz drámája. Azonosítása még nem sikerült.

Klinger technikája dass seine Drame auf die Anschauung berechnet sind lehrt schlagend eine Beobachtung, die ich nur bei Klinger gemacht habe und die ich die Technik der lebenden Bildnis nenne... Klinger wie ein

[bil-
dender Künstler eine Gruppe fixiert, nicht in einem flüchtigen Moment, sondern in einem furchtbaren Augenblick (Schmidt: Lenz und Klinger 101.)

Sorstragedia Schillernél Auch ist das Proton Pseudos der Katastrophe, wodurch sie für eine tragische Entwicklung so ungeschickt is, noch nicht ganz überwunden. Das eigentliche Schicksal thut noch zu wenig, und der

eigne Fehler des Helden noch zu viel zu seinem Unglück Mich tröstet hier aber einigermassen das Beyspiel des Macbeth, wo das Schicksal ebenfalls weit weniger Schuld hat als der Mensch, dass er zu Grunde geht.

(Schiller an Goethe. 28. No 1796 Reclam I. 329)

Dráma és tragédia (ad 39 l) Itt is egy mély különbség a balladától; a ballada is egy szomorú, esetleg egy tragikus megtörténést is ábrázolhat egy

[ember,
akár egy nemzet életéből, de nem szükségképen olyat, a mely az illető egész lényét symbolizálja pl. Agnes asszony Miért?]

[Büntheoriák talán azért jönnek létre a renaissance drámákban, mert ott egy moral alatt áll mindenki (a kisszerű Richárd

Erich Schmidt: Lenz und Klinger, zwei Dichter der Geniezeit. Berlin,
Weidmann, 1878.

Proton Pseudos in der Katastrophe

Edmund stb) A gazember, Rodrigue és Chimene és a két apa egy posthulatum uralma alatt állanak és csak a situatiók okozzák, hogy ugyanazon forrásból egymást kizáró követelések fakadnak. A modern drámában egyenrangú ellenkező morálok állnak egymással szemben - Igaz-e ez?

Schiller Wallensteinben dolgozva az egyszerűséget, az egységet érzi a legfontosabb stílusproblemának, úgy ahogy a középkori mysteriumjátékok tarkasága ellen volt oppositio az Aristoteles poetikája és annak egyszerűség postulatuma a renaissanceban (1 erről Trissino poetikája 1563 Spingarn 92-93 1 és Aristoteles hatáspárban etc ugyan-

[az
16-17 1) és épen így Hebbel fejlődése (Gyges pl) és ma Ernst, Bab, Scholz stb. "der ganze Cardo rei in der Kunst liegt eine poetische Fabel zu erfinden. Der neuere schlägt sich mühselig und ängstlich mit Zufälligkeiten und Nebendingen herum, und über dem Bestreben, der Wirklichkeit recht nahe zu kommen, beladet er sich dem Leeren und Unbedeutenden (Schiller an Goethe 1779. apr.4. Reclam II.30-31) Görög tragedia alakjai ("idealistische Masken" és "man kommt mit solchen Characteren in der Tragödie offenbar viel besse aus

Rodrigue és Chimène a Cid alakjai.

Aristoteles: sic.

Joel Elias Spingarn: A History of Literary Criticism in the Renaissance.
New York, Columbia College, 1899¹, 1908².

sie exponieren sich geschwinder, und ihre Züge sind permanenter und fester (u.o.) Ugyanez Shakespearenél: Julius Caesar "wie er das gemeine Volk mit einer so ungemainen Grossheit behandelt. Hier... zwang ihn schon der Stoff (ezt mi már nem érezzük) mehr ein poetisches Abstractum, als Individuen im Auge zu haben und darum finde ich ihn hier den Griechen äusserst nahe (1797. ápr. 7. -II 34)

Epika Die blosse, aus dem Innersten herausgeholte Wahrheit ist der Zweck des epischen Dichters: ... sein Zweck liegt schon in jedem Punkt sei-

[er
Bewegung, darum eilen wir nicht ungeduldig zu einem Ziele... (mert talán nincs is) Schiller an Goethe 1791 apr 21 II 43) A "Handlung" "Zweck" itt

[Sch
an G. Apr 25 II 48) Külömbség Er (a dramairó) steht unter der Categorie der Causalität, der Epiker unter der Substantialität; dort kann und darf etwas als Ursache von was anderem daseyn, hier muss alles sich selbst um seiner selbst willen geltend machen (uo. 50)

Sors Im Trauerspiel kann und soll das Schicksal oder welches einerlei ist die entschiedene Natur des Menschen die ihn blind da oder dorthin führt walten und herrschen *G an Sch. Apr 26. II 51)

Faust Was mich daran ängstigt ist, dass mir der Faust seiner Anlage

nach auch eine Totalität der Materie (ez tulajdonképen az epika területe. Dráma: symbolische Totalität helyesebben "ein die Totalität bedeutender, die Totalität ausdrückendes Geschehen") nach zu erfordern scheint, wenn am Ende die Idee ausgeführt erscheinen soll, und für eine so noch aufquellend Masse finde ich keinen poetischen Reif der sie zusammenhält (Sch. an G. 1797 jun 26 II 78) Goethe válasza: "dass ich mir's bei dieser barbarischen Komposition bequemer mache und die höchsten Forderungen mehr zu berühren als zu erfüllen denke... Ich werde sorgen dass die Theile anmuthig und unterhaltend sind und etwas denken lassen, bey dem Ganzen das immer ein Fragment bleiben wird, mag mir die neue Theorie des epischen Gedichts zu statten kommen (1797 jun 27 II 80)

Sors (Schillernél mindig csak aethetikai problema, csak formai, csak annak kérdése - mint Aristotelesnél, hogy mi hat erősebben.) Wallenstein: Da der Hauptcharakter eigentlich retardierend ist, sösthun die Umstände eigentlich alles zur Crise und diess wird, wie ich denke, den tragischen Eindruck sehr ~~e~~ erhöhen (Sch. an G 1797 okt 2 - II 160) Analytikuss dráma hatása (Oedipus) Dazu kommt dass das Geschehen als unabänderlich

ad 42 (43)

Lukács ennek a lapnak is a 42-es számot adta, mint az előzőnek.

aufquellende

seiner Natur noch viel fürchterlicher ist (uo.)

Vers értéke a drámára. A characterizálás elleni hatása "dass er, indem er alle Charactere und alle Situationen nach Einem Gesetz behandelt und sie trotz ihres innerer Unterschiedes, in Einer Form ausgeführt, er dadurch den Dichter und seinen Leser nöthiget, von allem noch so characteristisch verschiedenen etwas Allgemeines, rein Menschliches zu verlangen. (Sch. an G 1797 no. 24 II 181) Ez egészen igaz, de ennek a stilus principi-

umnak

győzelme mégis a dráma megmerevedését vonná maga után. Ez a drámai dialogus paradoxona. A naturalismus miatt drámaiatlanná foszlik a dialogus, atomizálódnak, a stilizálás miatt megmerevedik és így válik drámaiatlanná. Lehetne mondani: az első formai drámaiatlanságot idéz elő, a másik tartalmit (psychologiailag: az első nem képes érdeklődést és izgalmat fokozni és fenntartani, a másik nem tud megfogni) Azt is lehetne mondani: a drámai dialogusnak van egy bizonyos halmazállapota (a sűrűség és a tömötség bizonyos foka) a miben hat, talán fagypont jelezné a legpraecisebben a naturalismus a hideget, a stilus a meleget jelentené Ugyanilyen a drámai character paradoxona. A franczia drámákban mellékalakok életet nyernek - pedig nincs

is tulajdonképpen semmi characterük, csak egy dilemmába vannak beállítva és nagyon nehezen éljük bele jól rajzolt alakokba is, a kik nincsenek erős actioba kapcsolva. Csak itt fordított a ~~pro~~cessus: az igazán drámaián beállított alak hat, de ha nincs character elhidegülünk; a jól rajzolt alakkal nem tudunk eleinte megbarátkozni, később, talán utólag csak nagyon elevennek érezzük (Itt felvethető lenne a drámai groteszkség kérdése: nem azt jelenti ez hogy egy alak 1) nagyon characteristikus de felesleges vagy azok a tulajdonságai vannak kiemelve, a mikkel nem függ össze a drámával, vagy a mik nem részei a konfliktusnak. 3) ez az ellenkező oldal - csak a konfliktus tulajdonságai vannak meg Ad 1. a hatás - minél finomabb a művész, annál inkább - lehet szintelenség is (Siebenhaar) a másik eset gyakori Hebbelnél, ha characteristikus és élettel teli akar lenni (Judith nagyjelenetek) de nála gyakori a harmadik is

Goethe érezte hogy a tragedika emberi élmény is. Ich kenne mich zwar nicht selbst genug um zu wissen, ob ich eine wahre Tragödie schreiben könnte; ich erschrecke aber blos vor sem Unternehmen und bin beinahe

de felesleges vagy 2) azok a...

A szöveg így is értelmezhető, ugyanis
a "vagy" szó áthuzza a 2)-t.

Siebenhaar: a valószínű olvasatot
egyelőre nem tudtam azonosítani.

blos: sic.

überzeugt, dass ich mich durch den blossen Versuch zerstören könnte (an Sch
 [1797 dec
 9 II 195) Schiller felelete: hogy minden megvan csak a "strenge, gerade Li-
 nie" hiányzik és: finde ich in Ihnen alle poetischen Eigenschaften des Tra-
 gödiendichters im reichlichsten Mass, und wenn Sie wirklich dennoch keine ganz
 wahre Tragödie sollten schreiben können so müsste der Grund in den nicht poeti-
schen Erfordernissen liegen (an G. 1797 decz 12 II 197-8)

Modern stiluskeveredések oka: Weil wir einmal die Bedingungen nicht zusam-
 menbringen können, unter welchen eine jedē der beiden Gattungen steht, so sind
 wir genōthigt, sie zu vermischen (Sch an G 1797 decz 29. II 215)

Epika lényege - egy nagy utazó mint az eposz tárgya "Es liesse sich ein gewis-

[Ser
 menschlicher Kreis darin erschöpfen, was mir bei einem Epos wesentlich deucht
 (Sch, an G 1798 febr. 13~~m~~ II 266) Dráma: da incommodiert mich die sinnliche
 Breite ebensosehr als sie mich dort anzog (uo.)

Természetesség Faust. Einige Szenen waren in Prosa geschrieben, sie sind
 [durch ihre
 Natürlichkeit und Stärke in Verhältniss gegen das andere ganz unerträglich

[G an
 Sch. 1798 mai 5) Ők annyira aestheták, hogy minden legmélyebb hatásnak elvi
 [ellen-
 ségei. Pl. Mariane jelenete Meisterből "wo gleichfalls der pure Realis in
 [einer
 pathetischen Situation so heftig wirkt und einen nicht poetischen Ernst her-

vorbringt; denn nach meinen Begriffen gehört es zum Wesen der Poesie
dass in ihr Ernst und Spiel immer verbunden seyen (Sch an G. 1798 maj. 8. II

[326) Spiel

Azt hiszem a mi nyelvünkön distancziát jelent. Talán rokon azzal, amit
Paul Ernst a legfőbb művészekről így fejez ki: Hier ist völlig
alles Wärmende verschwunden, alles Menschliches Nahe; soweit noch Menschliches
vorhanden ist, hat der Dichter es so entfernt, dass es nicht mehr wir-
ken kann (Morgen II 40.) Bizonyos, hogy Goethe (1. ~~43. lap~~^{45. lap}) azért félt a tra-
gédiától mert ettől félt és Kleisttel szemben érzett antipathiájának
talán ez az igazi gyökere. Kleistnek és utána a többieknek ez a tendenciájuk
a legmélyebb élményt is formává tenni - minél kisebb tompítások árán
nem mint G (fenntebbi levél) Ich suche sie deswegen gegenwärtig in
Reime zu bringen, da denn die Idee wie durch einen Flor durchscheint, die
unmittelbare Wirkung des ungeheuren Stoffes aber gedampft ~~wird~~
wird."

Schiller tudta hogy Max-Thecla epizod milyen veszélyesen kiesik az egész darab
tonusából (1798. Nov 8 -II413.)

Goethe astrologia magyarázata tulajdonképen a modern mindennek
mindennel való összefüggése Die Erfahrung spricht, dass der nächsten

Az Ernst-írást még nem tudtam azonosítani.

Az epizód a Piccolominikben található.

Gestirne einen entschiedenen Einfluss auf Witterung, Vegetation u.s.w. haben,
 [man darf
 nur stufenweise immer aufwärts steigen und es lässt sich nicht sagen wo diese
 [Wir-
 kun aufhört (an Sch 1798 decz 8 II 424) Igy Joel szerint Astrologia és Alche-
 [mie
 gehören nicht zum absterbenden Mittelalter, sondern zur erwachenden Neuzeit...
 die Astrologiem glaubt an die Einheit der Kräfte, in dem sie ihren Zusammen-
 hang übertreibt (Ursprung der Naturphilosophie 17)
 Schiller a Warbeck tragediában eszköztragédiát lát. Azt t.i hogy le-
 hetne egy embernek egy célra teljesen felhasználni. In der Tragödie müsste er
 [zu sei-
 ner Rolle geboren erscheinen und er müsste sie sich so sehr zu eigen machen,
 [dass mit denen die
 ihn zu ihrem Werkzeug gebrauchen und als ihr Geschöpf behandeln wollten,
 [interessante
 Kämpfe entstünden. Die Catastrophe müsste durch seine Anhänger und
 Beschützer nicht durch seine Feinde... herbeigeführt werden (Sch. an G. 1789
 [aug 20 III 88)
Sinnlichkeit és Goethe intimsége ...ohne Furien ist kein Orest und jetzt da
 [die Ur-
 sache seines Zustandes nicht in die Sinne fällt, da sie bloss im Gemüth ist,
 [so
 ist sein Zustand eine zu lange und zu einförmige Qual, ohne Gegenstand; hier
 [ist
 eine von den Grenzen des alten und neuen Trauerspieles (Sch an G. 1802 jan 22
 [III 237
Wallenstein... enthält die Darstellung eines menschlichen bedeutsamen Zustan-
 [des, des Krieges

in einer seiner furchtbarsten historischen Erscheinungen und dieses vermöge

[der Geschichte

Wallensteins (H v. Stein Goethe und Schiller 91)

ad 47 (48/a és b)

Karl Joël: Der Ursprung der Naturphilosophie aus dem Geiste der Mystik.

Basel, Friedrich Reinhardt, Universitäts-Buchdruckerei, 1903.

A lapszám téves, az idézet a 12. oldalon található.

ad (48/b): Karl Heinrich von Stein: Goethe und Schiller. Beiträge zur Ästhetik der Deutschen Klassiker. Leipzig, Reclam, é.n.

Schiller problémái 1) mi szabad és mi lehet az egyes embernek a társadalommal szemben: Karl Moor, Fiesko 2) hova kényszeríthetnek egy embert a viszonyok? Kabale und Liebe, Tell, Demetrius 3) Mi joga van egy embernek a másikat eszközül felhasználni Fiesko, Karl Moor, Marquis Posa, Max Piccolomini

Tragödie, und ihr Gebiet umfasst alle möglichen Fälle, in denen irgend eine Naturzweckmässigkeit einer moralischen, oder auch eine moralische Zweckmässigkeit der andern, die höher ist, aufgeopfert wird Über den Grund des Vergnügens an tragischen Gegenständen Hesse XI 149 Ugyanez Hebbel (An den Tragiker) Az a kérdés csak miért "höher" ez a győztes Zweckmässigkeit. A praxisban nem áll semmi esetre pld. Antigone, Romeo, Hamlet, Götz (igaz Goethe véleménye szerint nem) Don Carlos, Maria Stuart stb

Gazemberek ellen a drámákban "Es wird jederzeit der höchsten Vollkommenheit seines Werks Abbruch thun, wenn der tragische Dichter nicht ohne ein Bösewicht auskommen kann und wenn er gezwungen ist die Grösse des Leidens von der Grösse der Bösheit herzuleiten (Über tragische Kunst XI 161) Das Unglück kann aber endlich auch herbeigeführt wor-

den, durch die bloße Stellung der Personen gegen einander; durch die Verhältnisse; so dass es weder eines ungeheuren Irrthums, oder eines unerhörten Zufalls, noch auch eines die Grenzen der Menschheit im Bösen erreichenden Characters bedarf; sondern Charactere wie sie in moralischer Hinsicht gewöhnlich sind, unter Umständen die häufig eintreten, sind so gegen einander gestellt, dass ihre Lage sie zwingt, sich gegenseitig, wissend und sehend das grösste Unrecht zu bereiten, ohne dass dabei das Unrecht auf irgend einer Seite ganz allein sei (Schopenhauer Welt als Wille Insel 342 1)

Ugyanott Clavigot hozza fel példának

Tragikus hatás előfeltételei közt: Vollständigkeit "Alles was von aussen gegeben werden muss, um das Gemüth in die abgezweckte Bewegung zu setzen, muss in der Vorstellung erschöpft sein... Überhaupt ist selbst die Wahrheit einer [Schil-
 derung ohne diese Vollständigkeit nicht erkennbar... Diese Vollständigkeit der Schilderung ist nicht durch Verknüpfung mehrerer einzelnen Vorstellungen und Empfindungen möglich, die sich gegeneinander als Ursache und Wirkung verhalten und in ihrem Zusammenhang ein Ganzes für unsere Erkenntnis ausmachen (Über die tragische Kunst XI 166-7) Ein einzelnes Ereignis, wie tragisch es auch sein mag, giebt noch keine Tragödie (uo 169

ad 49 (50)

die häufig: eredetiben wie sie häufig

Unrecht helyett az eredetiben: Unheil

Schopenhauers **S**ämtliche Werke in fünf Bänden

Welt als Wille und Vorstellung, Leipzig, Insel, 1905.

KleistbenSylvester

Ich hätt's entschuldigt

Das sie Verdacht auf mich geworfen, dass

Sie Rache mir geschworen, dass sie Fehde

Mir angekündigt - ja hätten sie

Im Krieg mein Haus verbrannt, mein Weib und Kind

Im Krieg erschlagen, noch wollt' ich's entschuldige

(Die Familie Schroffenstein II.3. -I.68-69 l) Ilyennek persze a Montecchik és Capulettek közt nyoma sem lehet.

Modern a Schroffensteinban, hogy Sylvester mennyire nem akarja a vérbosszut és a küzdelmet

Finom lelkiismeret Agnes (miután meggyanusította Ottokárt, hogy meg akarja mérgezni) O wär es Gift, und könnt' ich mit dir sterben!

Denn ist es keins, mit dir zu leben, darf

Ich dann nicht hoffen, da ich so unwürdig

An deiner Seele mich vergangen habe (III~~2~~ l. - I 81)

Guiskardban sorstragédia motívumok. Minor szerint "Kleists Robert trotz der Pest vor "Stambul" mit aller Zuversicht weil ein Orakel ihm das

H. von Kleists Werke I-III. Im Verein mit Georg Minde-Pouet und Reinhold Steig hrg. von E. Schmidt. Leipzig u. Wien, Bibliographisches Institut, é.n.

Valójában entschuldigen.

Lebensziel erst im "Stambul" gesteckt habe: er solle jedoch in einem falschen Stambul sterben... sie... macht es mindestens wahrscheinlich, dass Kleist der überlieferten Haltung seines Herzogs ein abergläubisches Element beimischte (Erich Schmidt: Einleitung zu Guiskard I 166)

Hangulat Kohlhaas ellen fordul: man fand das Verhältnis desselben zum Staat ganz unerträglich und in Privathäusern und auf öffentlichen Plätzen erhob ~~sich~~

[sich die

Meinung, dass es besser sei, ein offenbares Unrecht an ihm zu verüben und die ganze Sache von neuem niederschlagen, als ihm Gerechtigkeit, durch Gewaltthaten erträgt, in einer so nichtigen Sache, zur blossen Befriedigung seiner rasenden Starrsinns, zukommen zu lassen (III 204)

Eszközmotivum Johann Nagelschmidt (III.206)

Ad dráma és tragédia 34 l. Elképzelhető-e még theoretikusan is, hogy valaki drámaian lássa az életet, azaz úgy, hogy annak egy cselekvése symbolizálja magában foglalja az egészet? Nincs-e úgy, hogy a kikkhez legalább is

[nem

áll nagyon közel a tragédia, úgy hogy nap nap után újra meg újra kell "überwind"-olnunk (Goethe) azok az egész életet látják mindig és a legfontosabb esemény is csak egy esemény, a mit tul lehet élni, ami nem fejezheti ki az egészet. Ennek az okoskodásnak a tragikus

ad 51 (52)

A Kohlhaas Mihály szereplője.

számára nincsen értelme; a tragikus situatiót nem lehet túlélni, mert az maga az élet és Cid, vagy Hamburg tulajdonképeni életének, annak, ami minket érdekel vége van, ha nem is haltak meg, sőt ha nem is buktak el úgy, hogy a physikiai halál nem is számít már (Bánk bán, Hebbel hősei) Práktice a fent idézett esetek is csak olyanoknál fordulnak elő akik máskor tragikusan oldják fel konfliktusaikat és megvizsgálandó volna, hogy nem az adott thema, vagy más esetleg külső körülmény okozza ezeket a "jó" végeket. Mert - ez a lényeg - aki nem lát tragikusan (Diderot, Sterne; az Odysseia Homerosa, Cervantes, Gottfried Keller) annak számára egész, csak az egész élet lehet a maga terjedelmileg is komplett gazdagságában, és minden esetnek a szükségszerűségben kell benn maradnia. Az nem láthat tehát dramatikusan. Így Shawnál Caesar csak egy demonstratív czél, nem Caesar élete, de képek Caesar életéből és Shaw ott közeledik csak valami igazi drámaisághoz, ahol úgy érzi hogy egy ember egész élete egy emberhez, egy viszonyhoz való relatiojában kifejezésre jut és ott - amennyire az neki lehetséges ~~egy viszonyhoz~~ közeledik is a tragediához. Vivie Warren, Marchbanks, Tanner, Alakjainak az a pszichologiai tulajdonsága (Frank Gardner, a fogorvos)

Warrené mestersége, Candide, Ember és felsőbbrendű ember,
Sosem lehet tudni szereplői.

hogy tulélik "tragédiáikat" ugyanazt jelenti, mint a fenntebbi formai postulatum, az hogy ez csak azért marad csak episod, nem symbolikus, nem az ő életük, mert azt - még gondolatilag sem - lehetne tulélni. Levezetni ezt a formából!

Stuart Mária megbukott Düsseldorfban "Gestern ward M. St recht artig hier ausgeführt, fiel aber vor dem Publikum als langweilig durch (Brentano Arnimnak 1802 Karácsony Steig 59)

Braut von Messina és Alarkos Die neuesten Produkten in Weimar sind Schillers Braut von Messina, Alarkisch mit Chören, die gesprochen werden... Eugenie Trauerspiel von Goethe... Ich halte dafür dass es eine würdige Kritik ist der neusten Bemühungen Schlegels und Schillers (B.v M) moderne Sujets im modernen Gewande ganz antik bearbeitet auf die Bühne zu bringen (Brentano an Arnim 1803 ápril 20.

Steig 70-71) Arnim: Merkwürdig ist aber die Ähnlichkeit der B v M nach dem, was Du mir schreibst mit meinem Trauerspiele; ich vermuthe aber, dass sich Verschiedenheiten genug finden werden und - zu meinem Nachtheile (An Brentano 1803 máj 5 Steig 72) A tendentia "ein seltsames Amalgama des Antiken und Neuestmodernen" ahogy Schiller

ad 53 (54)

Steig, Reinhold: Achim von Arnim und Clemens Brentano. Stuttgart, Cotta, 1894.

Az idézet Hettner-től. Ld. ad 54 (55).